

CALITATEA VIETII — ELEMENT FUNDAMENTAL ÎN PROIECTAREA NOII SOCIETĂȚI

GABRIEL MATAUAN, RADU
VRANCEANU

Socialism and capitalism are not obsolete notions. They still co-exist as social systems. Although they are fundamentally different, they have one element in common: the lack of a coherent policy for improving the QL. Socialism has failed. Capitalism is operative but has shown imperfections which impair the quality of life. A proposal is made in order to design a society whose strategic goal be the maximization of QL. In order to reach this goal and in agreement with the definition of QL as an evaluating concept, the authors suggest several lines of action which have in view the actual life conditions, the individual requirements and the evaluation process.

Prin articolul de față autorii își propun să ofere un punct de plecare pentru edificarea viitoarei societăți românești, centrată, în viziunea noastră, pe om, pe aspirațiile sale. Considerăm că o astfel de societate va trebui să aibă ca scop maximizarea nivelului calității vieții fiecărui individ. Pentru ca acest obiectiv să devină realizabil, este necesar, înainte de toate, ca el să fie conștientizat la nivel social. Numai așa se va putea opta, în deplină cunoștință de cauză, pentru o asemenea variantă, urmînd ca toate mecanismele de funcționare a societății să fie astfel proiectate încît să conducă la finalitatea dorită.

În acest context, scopul prezentului articol este de a supune atenției specialiștilor această opțiune.

Să începem, așadar, prin a vedea care sînt sistemele sociale de astăzi și, în cadrul lor, ce poziție ocupă calitatea vieții. **Capitalism vs. socialism — o problemă a trecutului?**

Istoria contemporană a consacrat două mari sisteme de organizare economică, socială și politică: capitalismul*) și socialismul**). În ultima vreme, tot mai mulți autori contestă relevanța acestei împărțiri, considerînd depășită, incapabilă de a descrie corect conținutul societăților ac-

*) Pentru necesitățile analizei, vom desemna prin capitalism numai formele acestuia prezente în țările dezvoltate, unde rezultatele pozitive sînt cele mai concludente.

**) Din aceleași considerente metodologice vom desemna prin socialism forma de organizare din țările cu guvernare comunistă. Analiza acestui sistem ține seama și de particularitățile țării noastre, de pînă la Revoluție.

tuale. În funcție de unghiul de abordare a problemei, sînt introduse concepte ca : „societate preindustrială, industrială și postindustrială“¹⁾, „societate informațională“²⁾, „democrații pluraliste și societăți totalitare“³⁾, „societăți autoritariste, de piață și preceptorale“⁴⁾, „țări cu economie de piață și țări cu planificare centralizată“⁵⁾ și enumerarea ar putea continua.

Considerăm, însă, că termenii de capitalism și socialism nu și-au pierdut încă actualitatea. Este adevărat că utilizarea lor într-o perioadă în care sînt tot mai mult evitați, ar putea apare ca reduționistă sau anacronică. Sîntem conștienți de pericolul unei asemenea etichetări, datorate, credem noi, doar unor considerente de ordin ideologic. Este și firesc ca folosirea lor cu obstinație timp de mai bine de 40 de ani să inducă în prezent o reacție adversă față de ei. Ne asumăm, totuși, riscul de a opera cu acești termeni, din următoarele considerente :

- 1) **Metodologic** — prin conținutul lor consacrat, discriminează cel mai bine cele două tipuri de societăți, răspunzînd nevoilor analizei.
- 2) **Teoretic** — criteriul de diferențiere esențial — tipul dominant de proprietate — este unul științific, chiar dacă a fost demonetizat prin folosirea în scopuri ideologice. Pornim de la premisa că nu există decît două tipuri de proprietate fundamentale : de stat și privată. Orice fel de combinare a lor nu reprezintă decît o simplă alăturare și nu un tip calitativ nou ; în plus, acești hibrizi au tendința de a urma regulile valabile pentru tipul dominant. Fiecare din cele două tipuri de proprietate conduce, în mod obiectiv se pare, la un mod specific de organizare economică, socială și politică.
- 3) **Practic** — capitalismul și socialismul continuă să coexiste în lumea de azi. Bazate pe proprietate, elementele care le-au pus dintotdeauna se pot rezuma la : sistemul de conducere politică, modul de organizare a economiei și ideologia. Transformările masive care au loc în estul Europei ar putea acredita ideea că diferențele au dispărut sau vor dispărea foarte curînd. La o analiză mai atentă se constată, însă, că :
 - a) pașii cei mai importanți au fost făcuți în **domeniul politic**, prin prăbușirea regimurilor totalitare și instaurarea pluralismului politic ; acest proces, spectaculos atît prin proporțiile sale, cît și prin viteza de derulare, a generat un optimism exagerat și în ceea ce privește celelalte elemente.
 - b) **modul de organizare și mecanismele economice** de tip socialist continuă să funcționeze, atît menținute conștient — datorită riscurilor

¹⁾ Daniel Bell, *The Coming of Post-Industrial Society*, New York, Basic Books, Inc., Publishers, 1976, pag. 117.

²⁾ John Naisbitt, *Megatendințe*, București, Editura politică, 1989.

³⁾ Robert A. Dahl, *Dilemmas of Pluralist Democracy*, Yale University Press, 1982.

⁴⁾ Charles E. Lindblom, *Politics and Markets*, New York, Basic Book, Inc. Publishers, Press, 1982.

⁵⁾ Clasificare frecvent utilizată în statisticile internaționale.

ce ar trebui asumate în cazul unei dezactivări bruște — cât și în virtutea rezistenței endogene la schimbare a oricărui sistem. Indiferent de politica economică ce va fi adoptată — terapie șoc sau tranziție graduală — trecerea spre o economie înalt funcțională va fi anevoioasă și de durată. Îmbinarea efortului propriu cu cooperarea internațională va cere energie și timp. Relevantă în acest sens este și opinia ministrului francez al planului, d-nul Lionel Stoleru: „Este adevărat că Planul Marshall a reușit perfect să ajute economia europeană după război pentru a se redresa, dându-i carburantul necesar motorului. Dar în cazul Europei de Est problema nu este de a furniza carburantul, ci de a instala motorul“¹⁾.

- c) **ideologia socialismului** continuă să existe în țările Europei de Est, atât formal, ca ideologie a partidelor comuniste, cât și informal, ca ideologie remanentă în rîndul maselor. În această din urmă formă ea reprezintă una din sechelele cele mai periculoase moștenite de la societatea totalitară. Pornind de la una din definițiile ideologiei — „un ansamblu de sisteme de reprezentări și de valori, de modele, de norme pe care un grup dominant îl impune ansamblului societății, fără ca aceasta să aibă în mod necesar conștiința acestui fapt, întrucît el este «în ordinea lucrurilor»“²⁾ — va trebui să acceptăm acest fenomen ca firesc și chiar să ne așteptăm la o perpetuare a sa pentru încă o perioadă de timp dificil de delimitat.

Totuși, chiar dacă țările din estul Europei se vor îndrepta, probabil, spre un **pattern** organizatoric mai apropiat de cel capitalist, în țări ca: China, Coreea de Nord, Vietnam, Cuba, poziția socialismului pare, deocamdată, puternică și stabilă.

Indiferent, însă, de poziția viitoare a celor două sisteme, indiferent de faptul că ele vor coexista un timp mai scurt sau mai îndelungat, indiferent de posibilele restructurări la care vor fi supuse, este interesant de văzut care sînt implicațiile lor asupra calității vieții* individului.

Calitatea vieții — victimă în socialism, rezultat aleator în capitalism

Privite din punctul de vedere al calității vieții, capitalismul și socialismul — în pofida diferențelor care le separă — prezintă un element comun de maximă generalitate: calitatea vieții nu face obiectul

1) Lionel Stoleru, *Tranziția Plan-Piață* (V), în *România liberă*, nr. 14084, din 20 februarie 1990.

2) Paul-Henry Chombart de Lauwe, *Cultura și puterea*, București, Editura Politică, 1982, pag. 79.

* Înțelegem prin calitatea vieții raportul dintre componentele de stare a vieții individului și necesitățile, aspirațiile acestuia. Pentru definirea și analiza detaliată a conceptului, a se vedea: Cătălin Zamfir (coord.), *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, București, Editura Academiei R. S. România, 1984.

unei politici coerente. Aceasta este, însă, singura asemănare. Chiar dacă ea este fundamentală, merită, totuși, să ne oprim și asupra deosebirilor fie și — datorită spațiului limitat — foarte pe scurt.

În socialism există o discrepanță vădită între intențiile declarate și rezultatele obținute. Considerarea „creșterii nivelului de trai material și spiritual al întregului popor“ ca lege fundamentală a orînduirii, „tripla calitate a oamenilor muncii de producători, proprietari și beneficiari ai rezultatelor muncii lor“, „eliminarea muncii înstrăinate“ prin „unirea directă a forței de muncă cu mijloacele de producție“ și altele asemenea, par a fi slujit doar ca sloganuri ideologice. Realitatea este cu totul alta.

Proprietatea de stat — cu varianta ei românească : „proprietatea întregului popor“ — generează o formă specifică de alienare. Fiind a tuturor, ea nu este, de fapt, a nimănui. Individului îi lipsește un drept esențial asupra ei : dreptul de dispoziție. Unicul administrator real al întregii proprietăți este statul. În aceste condiții, libertatea economică a individului rămîne o simplă abstracție teoretică. Singurul partener de schimb este statul, care, datorită monopolului atotcuprinzător, își poate impune propriile condiții. Avantajul mutual dispare și schimbul devine ineficient. Rezultatul, lăsînd la o parte pierderile materiale, este că omul se simte tot mai străin de proprietate.

Economia funcționează pe baza planificării centralizate, care trebuie să găsească soluții pentru orice acțiune, indiferent cine ar întreprinde-o. Piața nu mai este nici a producătorului, nici a consumatorului, ci a planificatorului. Nimeni nu mai poate produce ceea ce vrea sau ceea ce trebuie, ci doar ceea ce i se indică „de sus“. Nimeni nu poate dispune liber de rezultatele fizice ale producției, căci distribuția face și ea obiectul planului. Dar, mai mult decît atît, nimeni nu-și mai poate folosi propriile venituri după cum dorește. Lipsa unei oferte bogate și variate face ca veniturile să nu poată fi utilizate decît în acele direcții impuse „de sus“. În plus, se creează sentimentul că și proprietatea particulară este permanent amenințată de către stat. Insatisfacțiile generate de toate acestea sînt ușor de imaginat.

Munca este și ea o sursă de nemulțumire. Pe lîngă avatarurile muncii de tip industrial — care nu este specifică doar acestui sistem —, munca, în general ineficientă, creează un sentiment de inutilitate. De multe ori ea nu mai este percepută ca o valoare în sine, ca o sursă de satisfacție, ci ca o simplă corvoadă. Utilizarea incompletă a timpului de lucru — în realitate, șomajul mascat — devine un fenomen social, generator la rîndul său de insatisfacții. Statutul social dobîndit prin muncă se degradează treptat. Se produce o inversare a scalei valorilor. „A te descurca“ tinde să ia locul lui „a munci“, cu toate consecințele care decurg de aici.

Alegerea profesiei și a locului de muncă devine tot mai puțin o problemă de opțiune individuală. Statul dirijează și acest proces, începînd chiar de pe băncile școlii. Cifrele de școlarizare, pentru toate nivelurile, sînt stabilite prin plan. Programele de învățămînt devin strict specializate încă din liceu, ai cărui absolvenți trebuie să fie deja specialiști. În realitate ei sînt atît de specializați încît ajung să știe „totul de-

spre nimic". Accesul în facultăți este tot mai dificil, conducând la reproducerea structurilor sociale într-o măsură mult mai mare decât cea firească. Repartițiile de stat îi trimit pe absolvenți în „penitență“ departe de casă și, de mai multe ori, departe de profesie. Rezultatul nu poate fi decât ineficiență și insatisfacție.

Politica este apanajul noii elite. Accesul oamenilor de rînd la luarea deciziilor este imposibil. Libertatea de exprimare lipsește. În calea individului se ridică bariere artificiale. Criteriile de promovare sînt arbitrare și, adesea, exclusiviste. În aceste condiții, interesul pentru viața politică este tot mai redus. Despre satisfacție nici nu poate fi vorba.

Pentru un control cît mai cuprinzător și cît mai eficient asupra maselor, autoritățile folosesc toate mijloacele posibile. Un rol deosebit revine persuasiunii, în forma sa specifică acestui sistem — îndoctrinarea ideologică. Principala caracteristică a acesteia tînde să devină ubicuitatea. Ea capătă adesea accente agresive, ajungînd să producă iritare sau exasperare. Individul este saturat și stresat, insatisfacția se instalează tot mai profund. (În țara noastră asistăm, se pare, chiar la un paradox : propaganda ideologică din trecut pare să fie mai eficientă de-abia după prăbușirea regimului comunist.)

Enumerarea surselor de frustrare, a căror rezultat este prăbușirea nivelului calității vieții, ar putea continua. Ne oprim aici pentru a vedea care erau, totuși, compensațiile oferite de societate. Ele erau tot mai puține și tot mai amenințate. Satisfacțiile erau de multe ori artificiale, avînd ca numitor comun obținerea „fructului oprit“. Și cum mai toate „fructele“ sînt „oprite“... Cel care „face rost“ se bucură de un anumit „prestigiu“ în fața celor care „cumpără“ un anumit lucru, evident greu de procurat. Iar aceștia din urmă au un oarecare sentiment de superioritate față de cei care nu au reușit nici măcar să cumpere.

În aceste condiții omul își caută singur compensațiile. El se retrage fie în familie, fie într-un grup de prieteni, fie într-un hobby, fie se abandonează unui viciu „legal“, creîndu-și, pe cît posibil, o lume proprie. Dar aceasta ține exclusiv de efortul său. Sistemul nu a reușit decît să-l înstrăineze.

În contrast, capitalismul pare a fi o societate a succesului. Ca mod de organizare el reușește să asigure, în primul rînd, o bunăstare materială considerabilă pentru cea mai mare parte a oamenilor. Principalul obiectiv urmărit — și realizat — este eficiența economică. Toate celelalte elemente ale sistemului se bazează pe și decurg din aceasta. Problema este, însă, aceea că eficiența economică, cu rezultatul ei imediat — bunăstarea — nu conduce automat și la o creștere a calității vieții individului, după cum se va vedea în continuare.

Esența mecanismului de funcționare a economiei capitaliste a fost surprinsă, cu mai bine de două secole în urmă, de Adam Smith, în lucrarea *Bogăția națiunilor* (1776). Într-un paragraf devenit clasic el fundamentează celebra teorie a „mîinii invizibile“ : „Fiecare individ se străduiește să-și utilizeze capitalul său astfel încît ceea ce acesta îi produce să fie de valoare maximă. În general, individul, deși nu intenționează să promoveze interesul general, nici nu știe cît de mult îl promovează. El urmărește numai siguranța sa personală și numai propriul său cîș-

tig. Și astfel, el este condus ca de o mână invizibilă să promoveze un scop care nu face parte din intențiile sale. Urmărindu-și propriile interese, el promovează consecvent interesul societății, mai eficient chiar decât dacă ar urmări intenționat promovarea lui.“ Mecanismul social funcționează, deci, prin urmărirea interesului individual, iar funcționarea este, în ansamblu, eficientă. Se ridică, totuși, o problemă. Acțiunea fiecărui individ, îndreptată conștient spre satisfacerea propriilor nevoi și avînd ca rezultat, inconștient, promovarea unui interes social, poate aduce prejudicii, la un anumit moment sau la un nivel oarecare, intereselor altor indivizi. Cîștigul total nu exclude pierderile parțiale. Dacă principiul poate fi acceptat în economie, în domeniul social valabilitatea sa poate fi pusă sub semnul întrebării. El devine o primă sursă de nemulțumire, ținînd de chiar structura sistemului, și pentru anihilarea căreia nu au fost găsite încă soluții viabile.

Teoria lui Adam Smith continuă să stea și astăzi la baza gândirii economice occidentale, fiind preluată, adaptată și îmbogățită de o serie de economiști de marcă. Paul A. Samuelson, de pildă, o reformulează astfel : „Un sistem competitiv este un mecanism elaborat pentru coordonarea spontană prin intermediul unui sistem de prețuri și piețe — un instrument pentru canalizarea informației și acțiunilor a milioane de indivizi diferiți. Fără o inteligență centrală el rezolvă una dintre cele mai complexe probleme imaginabile, implicînd mii de variabile și relații necunoscute. Nimeni nu l-a proiectat. El a evoluat și, ca și natura umană, se află într-o continuă schimbare ; dar el a trecut cu succes primul test al oricărei organizări sociale — poate supraviețui.“¹⁾

Într-adevăr, sistemul poate supraviețui și, mai mult decât atît, el se dezvoltă continuu. Să vedem, însă, ce aduce acest tip de dezvoltare pentru calitatea vieții individului. Nu vom zăbovi asupra avantajelor pe care le oferă capitalismul. Simplul fapt că el s-a dovedit, pînă în prezent, singurul sistem viabil, este un argument suficient. Vom încerca să identificăm acele părți în care mecanismul „scîrție“, adică acele probleme pe care, odată cunoscute și însușite ca riscuri, le vom putea evita sau le vom putea diminua efectele în viitor.

Abordarea capitalismului prin prisma calității vieții impune evitarea unei erori frecvente : construirea unui raport fals, prin substituirea unuia din termeni. În general există tendința de a raporta necesitățile și aspirațiile oamenilor din țările mai puțin dezvoltate (cum este cazul fostului bloc socialist) la condițiile de viață oferite de statele cele mai avansate. Efectul imediat al unei asemenea raportări este convingerea, foarte răspîndită, că simpla adoptare a unui mod identic de dezvoltare — respectiv trecerea la capitalism — va conduce în mod automat la o îmbunătățire a calității vieții.

În realitate lucrurile nu sînt chiar atît de simple. Capitalismul are, ca oricare societate, limitele și inconvenientele sale, care din interior sînt adesea resimțite acut.

¹⁾ Paul A. Samuelson, *Economics*, New York, Mc Graw-Hill Book Company, 1975, pag. 57.

Gînditorii liberali afirmă că în capitalism individul se bucură de o libertate economică deplină. Analizînd această teză, Charles E. Lindblom ajunge la concluzia că libertatea este departe de a fi totală, ea fiind îngrădită de o serie de factori, printre care : tipul de proprietate ; intervenția autorității în schimb ; coerciția impersonală a sistemului ; faptul că, în cadrul schimbului, mijloacele de trai ale individului reprezintă, de cele mai multe ori, chiar „miza jocului“ ; diferențele de atractivitate a alternativelor de schimb ; capacitatea limitată a individului de a oferi.¹⁾

Dreptul de a face schimb fără nici o restricție este, într-adevăr, o premisă a libertății economice a individului. Doar că pentru acest drept subiectiv nu există nici o obligație corelativă. Lipsa acestei obligații este, pe de o parte, și ea o condiție a libertății celorlalți indivizi, dar, pe de altă parte, ea poate face ca schimbul să nu mai aibă loc. În acest din urmă caz, dreptul la schimb rămîne unul pur teoretic, iar libertatea o simplă abstracțiune.

Aceste elemente de limitare a libertății constituie tot atîtea motive de nemulțumire. Se pot identifica două tipuri de insatisfacție : una directă, generată de chiar factorii enunțați în sine, mai sus, prin perceperea lor ca atare, și una indirectă, indusă de efectele acestora.

O altă sursă de frustrare o constituie tipul de muncă propriu societăților dezvoltate. Eficientă din punct de vedere economic, munca tinde din ce în ce mai mult să-l înstrăineze pe om, transformîndu-l într-o simplă rotiță a unui angrenaj imposibil de controlat. „Caracterul coercitiv al unei munci care doar se repetă identic și care, la limită, transformă omul într-o funcție a mașinii, într-o entitate substituibilă la fel cum sînt piesele mașinii, reprezintă o trăsătură fundamentală a epocii noastre. Această trăsătură se extinde asupra oricărui tip de activitate umană, inclusiv asupra modului său de recreare și amuzament“²⁾ — scrie Karl Jaspers.

Nu trebuie să ne facem iluzii că noile tehnologii, specifice societății informaționale, vor atenua această alienare. Dimpotrivă, ținînd seama de experiența de pînă acum, se pare că ele o vor amplifica. Nu este vorba doar de procesul de muncă propriu-zis, ci și de o serie de activități în care introducerea tehnicii de ultimă oră produce o reacție adversă.³⁾

Viața politică pare a fi mult mai bogată decît în socialism. „Tipul de organizare economică care asigură direct libertatea economică, respectiv capitalismul competitiv, asigură, de asemenea, și libertatea politică, deoarece el separă puterea economică de cea politică și astfel îi permite uneia să o contrabalanseze pe cealaltă.“⁴⁾ Într-adevăr, la nivelurile inferioare de participare politică — dreptul la vot, manifestații, exprimare liberă etc. — nu se ridică probleme deosebite. Mai departe, însă, accesul nu mai este tot atît de simplu. În același timp, aparatul

1) Charles E. Lindblom, *op. cit.*, pag. 45—50.

2) Karl Jaspers, *Texte filosofice*, București, Editura politică, 1986, pag. 88.

3) O prezentare amplă a acestui tip de reacții face John Naisbitt, *Op. cit.*, cap. II.

4) Milton Friedman, *Capitalism and Freedom*, University of Chicago, 1982.

politic, ca și cel birocratic, pare să scape înțelegerii și controlului individului. Omul apare mai degrabă ca obiect al dirijării și manipulării în direcții străine de voința sa. În fața acestor mecanisme „omul este un simplu act de identitate, care îl legitimează sau îl condamnă, îl clasifică, oferindu-i șanse sau luându-i orice șansă; în fața sa obstacolele sporesc pînă la absurd, după cum pot dispărea brusc; de modul său factic de ființare, de munca și viața sa dispun imprezvizibile decizii.“¹⁾

Mediul social tot mai sofisticat și tot mai greu de înțeles în complexitatea sa induce adeseori un tip specific de alienare, care, la extrem, poate merge pînă la pierderea sensului existenței individului.²⁾ Integrația în societate devine tot mai dificilă pentru anumite categorii sociale. Dar nici chiar pentru cei integrați problemele nu sînt foarte simple. Menținerea într-un astfel de mediu presupune o oarecare capacitate de adaptare și cere, de multe ori, sacrificii. Satisfacțiile individului sînt „cenzurate“ de societate.

Consumul ridicat este condiția fundamentală a funcționării economiei capitaliste.*) Aceasta explică și faptul că, în realitate, consumul a devenit ideologia sistemului, publicitatea fiind forma dominantă de persuasiune utilizată pentru controlul maselor. Ea nu aparține autorităților, ci sistemului însuși. H. Marcuse³⁾ consideră manipularea științifică sau pseudoștiințifică a comportării indivizilor și a grupurilor de indivizi în scopuri comerciale ca una din cele patru „trăsături tipice“ ale societății capitaliste dezvoltate. Dar „manevrarea consumatorului particular nu este un lucru ușor; costă enorm... Instrumentul cel mai învederat este publicitatea“.⁴⁾ Cheltuiala merită însă făcută, eficiența fiind maximă. Publicitatea reușește să-l „încremenească în proiect“ pe individ, diminuându-i capacitatea de opțiune. Chiar dacă de multe ori acest lucru nu este resimțit direct, lipsa unor alternative reale provoacă, mai devreme sau mai tîrziu, frustrare.

În concluzie, capitalismul reușește, datorită eficienței ridicate a aparatului productiv, să ofere, în general, condiții mai civilizate de trai, îndeosebi material. Celelalte componente ale calității vieții sînt, însă, doar un rezultat aleator al dezvoltării economice. Firește, în orice stat există politici sociale, culturale, ecologice etc., care rezolvă o mare parte a problemelor specifice. Dar calitatea vieții nu este urmărită pe ansamblu, ca un sistem individualizat, ceea ce face ca politicile susmenționate

¹⁾ Karl Jaspers, *Op. cit.*, pag. 91.

²⁾ P. H. Chombart de Lauwe, *Op. cit.*, pag. 18, scrie despre starea individului: „Prizonier al unui mediu înconjurător orientat după modele pe care nu le înțelege, suportînd cadențe prea rapide în întreprindere, solicitate de publicitate, controlat, fixat cu o precizie din ce în ce mai mare datorită informaticii, propriile lui gesturi își pierd sensul sau au un sens care îi scapă.“

³⁾ Această teorie este larg răspîndită în gândirea economică occidentală. Printre cei mai importanți promotori ai ei se numără J.M. Keynes și P.A. Samuelson.

⁴⁾ Herbert Marcuse, *Scrieri filosofice*, București, Editura politică, 1977, pag. 239.

⁵⁾ John Kenneth Galbraith, *Știința economică și interesul public*, București, Editura politică, 1982, pag. 182.

să apară ca o alăturare de măsuri eclecticice. Putem spune, deci, că societatea capitalistă dispune de condițiile necesare pentru realizarea unui nivel de viață ridicat, dar acestea nu sînt încă deplin valorificate.

În schimb, socialismul pare să-și fi epuizat resursele; în forma sa totalitară el a degradat nu numai elementele de stare a vieții, ci și criteriile valorice și procesul evaluativ în sine.

Calitatea vieții — obiectiv strategic al noii societăți

Dintr-un anumit punct de vedere, în momentul de față societatea românească se află într-o situație privilegiată. Caracterul specific al transformărilor din țara noastră face ca, pe plan intern, orice obligație față de vreo putere politică prestabilită să dispară. Principala trăsătură a mediului social este fluiditatea care, firește, nu se va putea, și nici nu este de dorit, să se perpetueze. Totuși ea ne oferă o șansă unică: aceea de liberă opțiune asupra viitorului. Atîta vreme cît sistemul nu a apucat să se închisteze într-un proiect ferm, libertatea de alegere este maximă.

Condițiile externe se arată a fi și ele dintre cele mai favorabile. Relaxarea cursei înarmărilor și dezamorsarea tensiunilor decurgînd din aceasta, reconsiderarea politicii „sferelor de influență“, dorința (cel puțin declarată) a statelor dezvoltate de a veni în ajutorul Europei de Est sînt semne încurajatoare.

În acest context, poporul român pare mai liber ca oricînd să-și proiecteze viitorul pe care și-l dorește. Evident, libertatea nu este absolută. Tradiția, moștenirea economică, relațiile internaționale în ansamblu sînt doar cîțiva din factorii care trebuie luați în calcul. Manifestarea liberei opțiuni va parcurge, deci, două faze: în primul rînd, identificarea restricțiilor reale — endogene și exogene — și, pe această bază, elaborarea proiectului noii societăți.

Indiferent de modelul de dezvoltare ales, considerăm că **obiectivul strategic** va trebui să fie **maximizarea*) calității vieții individului**. Un asemenea obiectiv vizează în egală măsură toate componentele sistemului (economice, culturale, politice, ecologice etc.), care vor fi orientate spre finalitatea dorită.

Faptul că, pînă în prezent, nici o altă țară nu a mai făcut o opțiune similară, aduce în discuție caracterul original al obiectivului propus. În condițiile actuale acesta poate deveni o frînă. Mulți oameni manifestă un puternic resentiment față de orice originalitate în domeniul organizării sociale. Există teama ca țara noastră să nu redevină un cîmp

*) Considerăm adecvată utilizarea termenului de „maximizare“ — în realizarea nivelului cel mai ridicat posibil al calității vieții fiecărui individ, în condițiile date și indiferent de perioada de timp la care se face raportarea — în locul celui de „creștere“. Acesta din urmă prezintă două inconveniente: în primul rînd, implică atingerea unui nivel mai ridicat în orice perioadă față de cea anterioară, excluzînd scăderile — uneori inevitabile (în timp ce maximizarea poate însemna, în anumite conjuncturi, minimalizarea scăderii); în al doilea rînd, creșterea nu presupune obținerea nivelului cel mai ridicat posibil.

de experimentare socio-economică și, privind în urmă, acest sentiment pare a fi legitim. De aceea credem că este util să explicăm la ce se referă, în context, termenul de „originalitate“.

Din cele expuse în prima parte a articolului se conturează ideea că, cel puțin în viitorul previzibil, nu poate apare un tip de orînduire socială complet nou. Există indicii că România, la fel ca majoritatea țărilor est-europene, se îndreaptă spre o economie de tip capitalist. Aceasta nu trebuie să conducă la abandonarea automată a tuturor elementelor vechiului sistem. În măsura în care unele dintre acestea vor fi considerate utile, ele vor putea fi preluate și adaptate noilor condiții, fără ca aceasta să aducă atingere calităților esențiale ale noii orînduirii. În același timp, chiar o serie de componente ale noului sistem vor putea fi ajustate și/sau recombinate, astfel încît să corespundă scopurilor propuse.

Deci, caracterul original al opțiunii ar putea fi rezumat prin :

- adoptarea unui nou obiectiv strategic ;
- recombinația elementelor proprii tipului de organizare ales într-un mix orientat spre noua finalitate ;
- preluarea, în măsura utilității socialmente recunoscute, a unor elemente din vechiul sistem.

În ipoteza acceptării unui asemenea obiectiv, este foarte important ca demersurile pentru atingerea sa să fie inițiate încă de acum, cînd majoritatea structurilor nu sînt încă stabile și pot fi modelate în sensul dorit. Orice amîinare ar îngreuna acțiunile ulterioare. Este mai greu și mai costisitor să reparați un lucru prost făcut, decît să-l faci bine de la început.

O societate centrată pe calitatea vieții va fi o societate centrată pe individ, pe nevoile și aspirațiile sale. Ea trebuie să-i ofere acestuia alternative și variante și nu să-i impună modele. Două condiții sînt necesare : alternativele să existe cu adevărat și libertatea de opțiune să fie reală. Dacă prima condiție poate fi realizată, evident cu eforturi, cea de-a doua este mult mai dificil de îndeplinit. Ea ține de chiar relația individului cu societatea. Numai în măsura în care această relație va fi reconsiderată, obiectivul propus va putea fi atins.

Principala dificultate a proiectului constă în a se evita generarea unui nou model social normativ, agresiv și alienant pentru individ. Fără să se realizeze că orice societate are normele sale, fără de care nu ar putea exista. Rolul normelor sociale este de a menține entropia sistemului la un nivel la care acesta să poată să funcționeze. Dar nu toate normele sînt esențialmente necesare. De multe ori societatea intervine brutal asupra individului, impunîndu-i norme considerate „vitale“ pentru propria ei supraviețuire, dar care, la un moment dat, pot afecta „supraviețuirea“ individului, în sensul cel mai larg. Se pare că între necesitatea obiectivă a existenței normelor sociale și modelele sociale strict normative apare o contradicție dialectică, care, după depășirea unui anumit prag al dezvoltării sale, se repercutează violent asupra calității vieții individului.

Coerciția societății asupra individului este un fenomen obiectiv și necesar. Intensificarea ei nu mai este, însă, la fel de necesară. Mediul social bazat pe calitatea vieții trebuie să fie unul caracterizat prin gradul de permisivitate maxim posibil. Aceasta presupune, în primul rînd,

reconsiderarea sistemului de norme sociale, urmînd să fie menținute doar acelea cu adevărat indispensabile. De exemplu, nu este de așteptat și nici de dorit ca o societate să renunțe la normele juridice, dar anumite norme artificiale vor putea fi înlăturate fără mari pierderi.

În al doilea rînd, se pune problema normării în sine. Dacă în mod natural normele sociale emană din acțiunile indivizilor către societate, deci de jos în sus, forța de impunere a acestora se ierarhizează în mod descrescător în ordinea: societate, grup, individ, deci de sus în jos. În plus, există norme care nu numai că sînt impuse, dar sînt chiar elaborate de sus în jos. Ele sînt rezultatul acțiunii unor grupuri restrînse ca număr, dar care dețin puterea sau, în general, au la dispoziție mijloacele coercitive sau persuasive necesare pentru a-și impune voința. O astfel de activitate de normare va aduce atingere unor colectivități sau chiar majorității indivizilor, de multe ori fără ca aceștia să aibă conștiința faptului. De aceea, credem că normarea socială trebuie să fie bazată pe o relație biunivocă între individ și societate, atît în ceea ce privește elaborarea, cît și impunerea normelor. Cu alte cuvinte, individul trebuie să respecte necesitățile societății, încercînd să le înțeleagă, dar și societatea trebuie să țină seama de interesele reale ale individului, ceea ce, din păcate, se întîmplă din ce în ce mai puțin.

Mutarea centrului de greutate spre individ ridică încă o problemă: ce trebuie să facă societatea pentru aceasta, în ce măsură trebuie să intervină pentru a-i canaliza viața. Din acest punct de vedere, sistemele sociale analizate în prima parte, în forma lor actuală, se caracterizează prin agresivitate. „Socialismul are „grijă“ de individ, societatea este preocupată ca acestuia să-i fie „tot mai bine“. Dar, cum „mai binele“ este adesea dușmanul „binelui“, această „grijă“, care-i răpește orice libertate, ajunge să-l „sufocă“ pe om. Capitalismul îi lasă individului „libertatea“ de a se descurca singur. El îi impune o singură normă: să consume cît mai mult. În interiorul acesteia omul poate alege orice, iar în afara ei este marginalizat. Astfel, libertatea e amputată din start. Variantele, oricît de multe, sînt înscrise într-un cadru prea îngust.

Societatea centrată pe calitatea vieții va trebui să facă un singur lucru: să-i asigure individului, într-un cadru foarte larg, condițiile reale de a-și alege mijloacele cu care să se descurce singur. Ea nu va trebui să-i ofere stiluri de viață „tip“, „prefabricate“, ci numai o varietate cît mai mare de elemente necesare, care, prin combinația aleasă de fiecare individ, să poată genera, practic, o infinitate de stiluri. Altfel spus, societatea se va rezuma la a pune la dispoziție mijloacele. Administrarea acestora va cădea în sarcina individului.

Desigur, implementarea unui astfel de model social cere mari eforturi și un timp îndelungat. Chiar dacă rezultatele nu vor putea apare imediat, nu înseamnă că adoptarea unui asemenea obiectiv trebuie amînată pînă cînd condițiile vor fi mai „favorabile“. Atingerea sa implică derularea unor acțiuni concertate pe trei planuri: cel al condițiilor de stare a vieții, cel al necesităților individuale și cel al procesului de evaluare propriu-zis.

În legătură cu condițiile, pentru ca acestea să constituie alternative reale din care individul să poată alege, este necesară o dezvoltare concomitentă a tuturor domeniilor de viață. Desigur, progresul economic este foarte important, dar a-i acorda prioritate absolută în detrimentul unor alte sectoare (social, cultural, ecologic, politic etc.) înseamnă a genera în sistem distorsiuni, care vor cere ulterior alte eforturi pentru a fi înlăturate.

În ceea ce privește necesitățile umane, elementul cel mai dinamic al calității vieții, singura restricție care se impune pentru a fi socialmente acceptate este ca ele să nu periclitizeze existența societății. Orice trebuință care nu prezintă pericol social trebuie, în principiu, satisfăcută. În acest sens, societatea va trebui să cumpănească cu grijă asupra unor aspirații individuale pe care, uneori, le plasează cu prea mare ușurință în afara „normalului“.

Procesul de evaluare este o problemă strict individuală. Evident, însă, el este influențat de o serie de factori exteriori, care reușesc adesea să impună individului o anumită conduită. Rolul noii societăți va trebui să se rezume la a-l educa pe om să-și facă singur evaluarea optimă. Aceasta nu înseamnă a-i impune un model valorizator, ci dimpotrivă, a-l învăța să gândească singur, alegându-și acele variante pe care el însuși le consideră cele mai adecvate.

Dacă proiectarea unei asemenea societăți nu este un lucru simplu, transpunerea în viață a proiectului este infinit mai dificilă. Realitatea este dură și s-ar putea ca o asemenea viziune să se dovedească prea optimistă. Considerăm, însă, că beneficiile pe care ea le-ar aduce pentru om justifică eforturile, chiar dacă acestea vor fi foarte mari.

În orice caz, dacă ne vom propune un astfel de model vom avea două șanse : de a reuși sau de a eșua. Dacă însă nu-l vom avea în vedere este sigur că el nu va exista niciodată în realitate.